
PRIKAZ

Gabrijela Kišček
Filozofski fakultet, Zagreb
Hrvatska

GORDANA VAROŠANEC-ŠKARIĆ
FONETSKA NJEGA GLASA I IZGOVORA
Zagreb: FF press, 2010.

Objavljivanje knjige Gordane Varošanec-Škarić *Fonetska njega glasa i izgovora* početkom 2010, u izdanju FF pressa, razveselilo je studente fonetike, fonetičare i govorne profesionalce. Knjiga je to koja se među stručnjacima za govor dugo iščekivala jer je prva takve vrste, ne samo u Hrvatskoj nego i u široj regiji. Predstavlja sublimaciju dugogodišnjeg iskustva autorice u radu s govornim profesionalcima u Službi za jezik i govor Hrvatske radiotelevizije, rada sa studentima na kolegijima Ortoepija, Ortofonija, Scenski govor i Govor masovnih medija, te znanstvenog istraživanja fonetike hrvatskoga jezika. Brojni znanstveni radovi, istraživački projekti te znanstvene spoznaje o glasu i govoru rezultat su zajedničkog rada Gordane Varošanec-Škarić i Ive Škarića. I sama autorica na nekoliko mjesta ističe važnost profesora Škarića kako u razvoju cjelokupne zagrebačke fonetike tako i u istraživanjima glasa i izgovora. Možemo reći da istraživanja koja je Škarić započeo, a koja su kasnije zajedno nastavili, Gordana Varošanec-Škarić zaokružuje ovom knjigom. Danas se sa sigurnošću može konstatirati kako u Hrvatskoj nema većeg stručnjaka na području estetske fonetike i ortoepije hrvatskoga jezika, a time ni prikladnijeg autora knjige koja se bavi njegovom glasu i izgovoru. Iako je knjiga namijenjena prvenstveno fonetičarima, od velike će koristi biti i logopedima, fonijatrima, govornim profesionalcima i svima koji su na putu da to postanu. Jedna od vrijednosti knjige jest i prateći CD koji korak po korak, jasno i metodično objašnjava izvođenje vježbi opisanih u knjizi. Time je uvelike olakšano izvođenje vježbi, pogotovo govornim profesionalcima koji nisu dovoljno upoznati s teorijom te nemaju mogućnosti rada s fonetičarom. Zahvaljujući ovoj knjizi, od sada je nemoguće da netko kaže kako želi njegovati svoj glas, popraviti svoj izgovor, ali da ne zna kako.

Fonetska njega glasa i izgovora knjiga je od deset poglavlja kroz koja nas autorica logično i metodično vodi opsežnim područjem glasa i izgovora. Iako knjiga ima mnogo kvaliteta, jedna se ipak posebno ističe, a to je ukazivanje na važnost rada na glasu i izgovoru. Danas gotovo nitko ne dvoji o važnosti rada na tjelesnoj kondiciji, o važnosti vježbanja i zdravoj prehrani, ali nedovoljno je

raširena svijest o tome da ljudski glas također iziskuje njegu i vježbu. U 21. stoljeću gotovo da ne postoji zanimanje koje ne uključuje govornu komunikaciju, a podaci govore da više od trećine zanimanja uključuje opterećenje glasa. Dakle, skrb o glasu prijeko je potrebna i važan je segment kulture komunikacije.

U uvodu knjige autorica podsjeća na tradiciju pedagogije i njege glasa u antičkoj Grčkoj te na opis glasa i izgovora u djelima istaknutih rimskih retoričara poput Cicerona i Kvintilijana. Najpoznatiji rimski govornik – Marko Tulije Ciceron – u svojim je djelima pisao o kvalitetama dobra govornika, posebno naglašavajući važnost glasa, te isticao kako je kod vrsnih govornika sve u skladu: i stil, i glas, i izvedba. Autorica s pravom veliku pozornost posvećuje Kvintilijanu čije je djelo *Obrazovanje govornika* i danas od velike pomoći svima koji se bave javnim govorom te ističe kako su "neke njegove upute o postavljanju disanja toliko točne da se zrcale i u današnjim klasičnim fonetskim vježbama za glas i izgovor". Koliko je za javnoga govornika važan glas, najbolje govore Kvintilijanove riječi u *Obrazovanju govornika* (1985:494): "Ono što smo u glavi sastavili i nije toliko važno koliko način na koji to iz sebe dajemo", zato "nijedan dokaz koji govornik navodi nije sam po sebi toliko čvrst da neće na snazi izgubiti ukoliko ne bude potpomognut uvjerljivim glasom govornika. Sva će osjećanja neizbježno splasnuti i oslabiti ako ne budu potpomognuta glasom, izrazom lica i čitavim držanjem tijela". Kvalitete, iznimno cijenjene u antičko doba, i danas se vraćaju u prvi plan opće govorničke naobrazbe, pri čemu ova knjiga dobiva važno mjesto.

Nakon antičkih autora i kratkog prikaza značenja retorike u srednjem vijeku i renesansi, autorica govori i o suvremenoj njezi glasa, naglašavajući da "glas istodobno obavještava o nizu bioloških, društvenih i psiholoških indikatora, izvor je unutrašnjih i izvanjskih indeksikalnih osobina, ali i univerzalnih stereotipa o glasovoj kvaliteti".

Od antičkih učitelja glasa u suvremeno doba razvili su se fonetičari i pedagozi glasa, a o njihovoj funkciji govori i Škarić (1987), naglašavajući da na glasu rade zbog prevencije, u funkciji komunikacije, ekspresije, estetike. Suvremeno doba sa sobom nosi i više govornih i glasovno rizičnih profesija, pa i veću potrebu za njegovom glasa.

Posebno zanimljiv dio knjige predstavlja poglavlje *Savjeti o njezi glasa* (40–48) jer uključuje i savjete o jednom od najvećih ljudskih strahova, a to je strah od javnoga nastupa. Velik broj ljudi s time se prije ili kasnije suočava pa je iznimno važno znati da će pri tome pomoći primjerice vježbe donjeg disanja, širenje oralne šupljine, vježba stvaranja refleksne obrane od opasnosti. "Neposredno pred nastup dobro se izdvojiti primjenjujući dvominutne vježbe rastezanja i opuštanja, dobro je odabrati kratku vježbu za glas i izgovor na određenom tekstu, a pomoći će i bilo koja skraćena prethodno navedena vježba. Pred sam izlazak na pozornicu, odnosno prije nastupa, treba nečujno disati samo donjim disanjem, nekoliko puta gutati, lagano, gotovo neprimjetno opuštati ramena i vrat..." Nadalje, autorica podsjeća na životne navike koje negativno utječu na glas pa ih valja izbjegavati.

U poglavlju *Utjecaj prostora na glas* (49–56) autorica ukazuje na važnost proksemike, osobito u scenske govore gdje glumci projekcijom glasa moraju odavati dojam naravnoga glasa. Iako brojem stranica relativno kratko poglavlje, ono jasno upozorava na važnost uzgovornih znakova, kako u umjetničkom govoru tako i u kulturi komunikacije općenito.

Šesto, najveće i najvažnije poglavlje knjige *Vježbe za glas i izgovor* (56–100) opširno, minuciozno, jasno i stručno opisuje vježbe za glas i izgovor. Prvi dio poglavlja posvećen je fonetskim vježbama za glas i izgovor, drugi dio fonetskoj akcentnoj metodi, a treći ostalim vježbama u pedagogiji glasa i izgovora. Poglavlje započinje kratkom poviješću i kontekstom nastanka vježbi za glas i izgovor. Prve vježbe oblikovao je Ivo Škarić 70-ih godina za potrebe rada s glumcima te u radu s disfoničnim osobama, a od početka 80-ih izvode se u dopunjenom obliku kako su ih 1999. opisali Škarić i Varošaneć-Škarić. No tek ovom knjigom one su opisane opsežnim teorijskim temeljom i znanstveno-istraživačkim potvrdama. Svaka od vježbi opisana je i grafički ilustrirana, a njihova važnost i učinkovitost prikazana slikama akustičkih mjerenja: oscilogramima fonacije, sonogramima rasporeda formanata i prikazima dugotrajnog prosječnog spektra glasa (LTASS). Opisane vježbe za glas i izgovor tako predstavljaju sintezu teorijske anatomske-fiziološke podloge, praktične primjene vježbi i akustičke objektivizacije glasa.

U drugome dijelu ovog poglavlja opisuje se fonetska akcentna metoda. "Holistička fonetska akcentna metoda, dinamička je i znanstveno potkrijepljena terapijska metoda vježbi glasa, koja se oslanja na ritmove i geste koje prate normalan govor." Ova metoda primjenjuje se u terapiji disfoničnih glasova pa su redosljed, trajanje i učestalost vježbanja posebno prilagođeni i različiti od fonetskih vježbi za glas i izgovor, namijenjenih prvenstveno prevenciji i estetici glasa. Detaljno su opisane vježbe disanja kojima se može posvetiti i nekoliko ciklusa tijekom terapije glasa. Zatim se opisuju fonacijske vježbe i na kraju govorne akcentne vježbe koje se vezuju uz "naravni govor na materinjem jeziku". Poglavlje o vježbama za glas i izgovor završava opisom ostalih vježbi u pedagogiji glasa, kao što su kinetičke i miofunkcionalne vježbe. One uključuju vježbe posture, različitog tjelesnog kinetičkog postavljanja, a korisne su kao pripremne vježbe opuštanja i kondicioniranja. Zatim vježbe /j/ + /i/ brujanja i projekcijske vježbe dozivanja.

Na poglavlje o vježbama za glas i izgovor logično se nastavlja poglavlje usmjereno na procjenu glasa *Fonetski status* (100–121). Poznavanje protokola fonetskog statusa od velike je važnosti svim fonetičarima, posebice u metodici rada u elektroničkim medijima. Tijekom rada s govornim profesionalcima fonetičari se nalaze i u ulozi procjenitelja, ne samo jer se od njih traži opis govornoga statusa potencijalnog novinara, voditelja ili spikera već i zbog planiranja tijeka i intenziteta rada s određenom osobom. Stoga je vrlo važno poznavanje samog protokola procjene, čimbenika procjene i kriterija ocjenjivanja. Upravo ovo poglavlje daje pregled govorne izvedbe koja se raščlanjuje na fonaciju, segmentalne i suprasedgmentalne čimbenike. Na temelju

znanstvenih istraživanja iznose se referentne vrijednosti i kriteriji o tome što je primjeren tempo, kakva je primjerena glasnoća govora, što je loša, srednja, dobra ili izvrsna govorna glatkoća te kako se ona mjeri, koje su karakteristike ugodnoga glasa, kakva je poželjna, a kakva nepoželjna glasova kvaliteta. Imati jasne, općeprihvaćene i znanstveno utemeljene kriterije u procjeni govora važno je za fonetičare u elektroničkim medijima.

Uz protokol fonetskoga statusa, u radu s vokalnim profesionalcima važan je i protokol deskriptivnog fonetskog opisa glasove kvalitete, u kliničkoj fonetici uobičajenog naziva VPA protokol. Detaljno su opisane i IPA simbolima označene sve kategorije protokola vokalnog profila u kliničkoj fonetici. Uz to, opisuje se i protokol promuklih glasova (GRBAS).

Kao što je već spomenuto, knjiga predstavlja sintezu teorijskog znanja, znanstveno-istraživačkih spoznaja, praktičnih vježbi za njegu glasa i kultiviranje govora te akustičkih mjerenja kvalitete glasa. Akustička mjerenja, koja predstavljaju objektivizaciju glasove kvalitete, predstavljaju i način provjere svrhovitosti i učinkovitosti vježbi za glas i izgovor pa im autorica posvećuje posebno poglavlje. Deveto poglavlje *Postupci u mjerenju zvučnih osobina glasove kvalitete vokalnih profesionalaca i neprofesionalaca* (130–146) daje opis akustičkih postupaka koji se najčešće koriste u ispitivanjima estetike i patologije glasa. Podijeljeni su na akustičke postupke i akustičke mjere na temelju fonacije. U akustičke postupke ubraja se mjerenje LTASS-a (*Long Term Average Spectrum of Speech*) koji obavještava o timbralnim osobinama glasa. Na temelju zadržane fonacije mjeri se prosječna vrijednost osnovnog tona tj. fundamentalne frekvencije, raspon tona, *jitter* i *shimmer*, odnos harmoničnog i šumnog dijela spektra (HNR) te indeks težine disfonije (DSI). U poglavlju se daju i vrlo korisne upute o tehničkim uvjetima snimanja glasa koji itekako mogu utjecati na rezultate akustičkih mjerenja.

Posljednjim, desetim poglavljem *Metodika rada na dikciji vokalnih profesionalaca* (146–184) knjiga dobiva logični završetak i zaokruženu cjelinu. Opis rada na govoru započinje subsegmentalnom razinom – radom na glasu; zatim segmentalnom razinom – radom na dikciji i ispravljanju izgovora određenih glasnika te završava suprasegmentalnom razinom – radom na naglascima. Autorica naglašava: "... pravilan izgovor glasnika kao i naglasaka područje je ortoepije, ispravnoga govora i traži njegu kao i glas". Najčešće nepravilnosti segmentalne razine očituju se u nestandardnom, dijalektalnom izgovoru vokala jer je i najveća razlika među hrvatskim organskim varijetetima upravo u realizaciji vokala. Među vokalima je pak najzanimljiviji izgovor vokala [a] koji je prema Škariću (2009) najrazlikovniji u različitim dijalektalnim izgovorima – od stražnjeg tamnog dubrovačkog do stražnjeg zaokruženog kajkavskog. Uz to, vokali mogu biti nestandardni zbog redukcije, sinkopiranja ili diftongiziranja. Bez obzira kakvi su i do kojeg stupnja dijalektalni, vokali se mogu ispraviti. Istraživanja pokazuju kako je izgovor vokala indikator regionalnog podrijetla i pokazatelj kultiviranosti govora, stoga je važno da javni govornici moguće nestandardne karakteristike vokala poprave u radu s

fonetičarom. "Upravo zato fonetičari u radu s govornim profesionalcima odmah ispravljaju nestandardni dijalektalni izgovor samoglasnika, koji se slušno lako ispravljaju, znatno lakše nego naglasci. Stoga je nejasno zašto neki govorni medijski profesionalci i javni govornici (npr. političari na visokim položajima, kao što su ministri) ne ispravljaju substandardni dijalektalni izgovor vokalske boje."

Uz vokale, nestandardan može biti i izgovor konsonanata, osobito frikativa. Znanstvena istraživanja (Škarić i Varošaneć-Škarić iz 1994. te istraživanja drugih autora poput Ivičević-Desnica, Horga, Hunski) govore da je sigmatizam najraširenija izgovorna mana među govornim neprofesionalcima i srednjoškolicima, ali kao što kaže autorica "čini se da doista previše govornih profesionalaca ima sigmatizam". Stoga se daje opis vježbi za ispravljanje izgovora frikativa. Izgovor glasnika [l] i [r] također može otkrivati regionalno podrijetlo govornika pa je dano i nekoliko vježbi za ispravljanje nestandardnog izgovora tih glasnika. Pri tome valja imati na umu da "... područje rada fonetičara na dikciji jest estetika izgovora, ispravljanje lokalnih, dijalektalnih odmaka u dikciji, usvajanje općeprihvatljivog i prihvaćenog izgovora glasnika i naglasaka hrvatskog jezika".

Uz nestandardni izgovor pojedinih glasnika, jedan od problema koji se javlja u izgovoru govornih profesionalaca, a na koji fonetičar mora skrenuti pozornost jest i neprovođenje asimilacija, pa autorica podsjeća na Škarićeva živa asimilacijska pravila.

Rad s govornim profesionalcima završava ispravljanjem naglasaka. Budući da su pogreške na suprasegmentalnoj razini, odnosno realizaciji naglasaka manje čujne, a k tome i manje utječu na procjenu regionalnosti govornika i općenitu ocjenu govornoga statusa, autorica smatra kako stručnjaci fonetičari mogu biti tolerantniji prema naglasnim pogreškama, točnije nerazlikovanju silaznih i uzlaznih naglasaka tj. činjenici da govornik ima samo silazne dinamičke naglaske. Naravno, budući da naglasci mogu biti i znak poetske funkcije jezika, u radu s glumcima ipak se treba inzistirati na poznavanju, prepoznavanju i ostvarivanju svih četiriju hrvatskih naglasaka.

Na kraju poglavlja, ali i knjige, autorica pozornost posvećuje pjevačkoj dikciji jer je uz poznate standarde školovanog opernog glasa važna i dobra dikcija, i to prvo dikcija u govoru, koja će se očitovati i dobrom dikcijom u pjevanju. "Dikcija pjevača u govoru mora biti izvrsna jer će se svaka nedostatnost ili pak nepravilnost izgovora glasnika ili dislalija u govoru, očitovati i u pjevanju (...) Stoga studenti pjevanja najprije moraju s fonetičarom uvježbati dobar izgovor u govoru, da bi se poboljšana dikcija odrazila i u pjevanju."

Na kraju možemo zaključiti kako knjiga *Fonetska njega glasa i izgovora* logično, metodično i stručno obrađuje područje koje je do sada bilo nedovoljno zastupljeno u hrvatskoj znanosti. Krasi je niz kvaliteta, a njezina jedinstvenost očituje se u izvrsnom ispreplitanju praktičnih vježbi sa znanstvenom teorijom i akustičkim mjerenjima. U prilog opsežnosti i stručnosti pristupa autorice govori i zavidan broj referencija među kojima se mogu naći djela antičkih autora, ali i

najnovijih znanstvenih radova svjetskih i domaćih stručnjaka iz područja glasa i govora.

Zbog svih navedenih kvaliteta, knjiga predstavlja neizostavnu bibliografsku jedinicu na popisu literature svih predmeta i struka koje se posredno ili neposredno bave govorom.